

MARULIĆEV PRILOG POZNAVANJU NAŠE RENESANSNE HORTIKULTURE

Cvito Fisković

Marko Marul Pečenić osjećao je prirodnu ljepotu splitske okolice, to više što bijaše u stalnom dodiru s poljem kao vlasnik vinograda i nasada. Njegovao ih je osobito nakon smrti svoga brata Valerija koji upravljao naslijeđenim obiteljskim imanjem. Marko hvali tu bratovu brižljivost i uspjeh u poljskim poslovima:

»Marom njegovim jošter obilnije nam rađalo polje
Plodovi njinih se pun hambar povijaše naš
Gorice one sunčane i poljane lozina sada
Daše nam tolici grozd jedva da u bačve sta
Prem je u miru mi tada i radosti trčalo vrime
Ipak je muzama svedj obuzet bio mi duh
Njega izgubiv sad brige mi pristižu umisto mira,
Bezbrizni otra' čas, dotekla tegobna skrb.«¹

Pjesnik dakle izričito veli da se on morao brinuti za obrađivanje polja i za dohotke od njih dobivene. Poznati su čak njegovi odlasci u Mletke² zbog prodaje vina i suhih smokava po običaju inih vlasnika plodnih imanja.

Utoliko je prisnije, neposredno, osjetio kao pjesnik plodnost i ljepotu zemlje i njenog raslinja, stabala i voćaka. Opjevao ih je kroz opis Joakinova vrta i imanja u svojem spjevu »Suzani«.³

¹ Franu Božićeviću M. Marulića Odgovor, Zbornik M. Marulića, 1450–1950. Preveo N. Šop, Zagreb 1950, str. 13.

² I. Šegvić i J. Belamarić. Stare i rijetke knjige iz knjižnice Klasične gimnazije u Splitu, Split 1993, str. 101–102.

³ M. Marulić. Pisni razlike, Split 1995, str. 56.

Taj njegov opis nadahnut je vjerojatno raslinjem i plodnošću splitskih polja, brijegova i vrtova. Živo, naime, predočava šuštanje vjetra u lisnatim granama na okolnim splitskim brijegovima, koje nazva »sunčanim goricama«. Snažna i visoka stabla i voćke slikovito na njima smješta. Budući da ih naziva starinskim hrvatskim imenima i ističe njihove oznake, dao je uvjerljivo sliku onodobnoga splitskog voćarstva, poljodjelstva i cvjećarstva, plodnost i obradu zemljišta, koje se ne može sagledati u sačuvanim spisima starog općinskog arhiva 15. i 16. stoljeća.

Ta lijepa, sočna i zvučna imena voćaka — smokve krivice i zamorščice, lišnjaci, kostanje, kruške, šipci, naranče, višnje, trišnje, praskve, šešnarci i rogači, kojima je pojedino ime još i danas sačuvano među nama odaju njihove odlike.

Pjesnik je te voćke i stabla mogao poznavati bolje i preko svog prijatelja imućnog splitskog plemića Alviza Papalića, sina Duje, o kojemu je u svom poznatom pozivu u Nečujam rekao, kako pisah u prošlom svesku *Colloquia Maruliana*, da je vješt u poljodjelstvu, pače ga zbog te njegove vještine izabrao izvršiocem svoje oporuke, uvjeren da će se on prijateljskom odanošću jače brinuti i za njegova imanja.

Sa svime time potvrdio je ne samo svoj trijezan odnos prema gospodarskoj osnovi života koji iskazivahu i drugi dalmatinski plemići živeći u gradovima, a stječući dobitak koliko od trgovine toliko od polja, nego i živo zanimanje renesansnog čovjeka za stvarni svijet svojeg okruženja. Činjenica pak da ustrajno veću pažnju usmjerava opisu prirodnog i to odnjegovanog okoliša negoli ugođaju gradskih prostora, svjedoči nam suvremenost njegovih nazora u duhu renesansnih načela o povezivanju čovjeka s podnebljem. Iz svjesnog užitka na tome zasnovanog i građenog zastalno se oslobodilo i Marulićevo pjesničko stvaralaštvo s puno doživljajnosti ljepote kao nadahnuća. Dokazavši, štoviše, osobno poznavanje činitelja te vrijednosti, dokazao je višestranost svoje riječi. Zato su nam takve potankosti i dragocjene, u svakom slučaju vrijedne osvrta. Slično se, uostalom, našlo kod Petra Hektorovića, Mavra Vetranića, Zoranića, ali poslije Marulića. A ovdje je riječ o književniku koji je odgojen u gradu i živio u tijesnim i sljubljenim kamenim kućama zbijenim u Dioklecijanovoj palači. Njegovo okretanje slobodnom prostoru, inače i drukčije dokazano, samo utvrđuje renesansnu svestranost, a pruža i podatke o stvarnosti sredine koja se uzdizala poglavito njegovim duhom i marom.

Osobito je vrijedno da je u spomenutom svojem spjevu iznio hrvatska narodna imena pojedinih stabljika i njihova voća, koja nam u to vrijeme nisu zavedena u poznatim bilježničkim i ostalim spisima na službenom latinskom i talijanskom jeziku. Ta imena bilja i cvijeća zadržale se još u našem jeziku te svjedoče neprekidnu navadu i pomnju naraštaja u uzdržavanju sljubljenosti sa zemljom, njenom ljepotom i koristi, koja se postizale marljivom obradom. Odatle i cijena u vrijednost pored one pjesničke i kulturno-povijesne, Marulićevog opisa Joakimova posjeda u rečenom spjevu »Suzani«. Marulić je najprije opjevao Joakinov stan, a zatim niže uz njega i bujni vrt s miomirisnim travnjakom u koji se ulazilo između stupova. U vrtu su redom nanizani stupovi koji ga ukrasuju, a sred travnjaka je zdenac pun bistre studene vode. Naokolo u vrtu bijahu postavljena kamena sjedala u sjeni loze.

Moramo vjerovati, s obzirom i na stvarni opis bilja, da se pritom pjesnik nadahnuo starim dalmatinskim vrtom u kojemu bijahu nanizani kameni stupovi noseći odrine vinove loze između kojih se puteljkom ulazilo u vrt. Takvih je vrtova s odrinama bilo na našem primorju već krajem 15. stoljeća⁴ i Marulić im se mogao diviti jer ih bijaše i u splitskim vrtovima koji su većinom uništeni gradnjom kasnijih glomaznih bastiona oko srednjovjekovnoga Splita.

Još se vide njihovi stupovi u prostranom vrtu splitskog franjevačkog samostana na Poljudu. Njihov dvored koji se, oblikovan u četiri kraka, križa sred vrta djelomično je sačuvan. Ostalo je tek devet oblikih stupova s glavicama gotičkog izgleda. Slični su onima čuvenog Gučetićevog perivoja u Trstenomu kraj Dubrovnika s konca 15. stoljeća i u ostalim vrtovima dubrovačkih ljetnikovaca toga i sljedećega stoljeća. Dio odrine splitskoga poljudskog samostanskog vrta može se dakle datirati u Marulovo 15–16. stoljeće. Njen središnji dio s devet spomenutih stupova i njihovih postolja podignut je, dakle, sudeći po slogu, u pjesnikovo doba, kao i slična odrina na visokoj uskoj terasi vrh Vestibula sred Dioklecijanove palače. Od nje se sačuvaše samo dva stupa.

Pjesnik Marko Pečenić je mogao vidjeti te obje odrine. U sjeni one franjevačkog vrta na Poljudu mogao se odmarati možda i sa svojim prijateljima Tomom Nigrisom i Marinom Domićem koji prijateljevahu s franjevcima na privlačnom Poljudu, što još svjedoče poklonjene im pjesnikove knjige, Tomin dragocjeni portret, njegova raskošno izdjelana nadgrobna ploča i Domićev grob. Marulić se mogao diviti i onoj smiono podignutoj odrini vrh Dioklecijanove palače.

Iako on ne spominje izričito u »Suzani« odrine već samo redove vrtnih stupova i klupe, sjedala pod uzdignutim lozicama, koje »sinke im činjahu«, kako i pjeva u tom svom spjevu misleći očito na lisnate odrine rasprostrte na dvoredima kamenih stupova.

Pjesnik posebno spominje i označava izgled i glavne odlike stabala i voćaka. Nabraja različiti okus njihovih plodova, tečnost, upotrebu pri jelu i istrajnost pri pohrani, slast krušaka »sladih višanja«, slatkost mendula »slastica«, šipaka, različite vrste smokava zvanih »krivice« i »zamorščice«, koje se još i danas tako nazivlju na srednjodalmatinskim otocima.⁵ Njima se pri zrenju smekša kora, pa ih ptice kljuju i jedu im zrnje. Marul je stalno to gledao⁶, kao i trošnost brzoga zrenja

⁴ Nada Grujić, Ladanjska arhitektura Dubrovačkog područja, Zagreb 1991. str. 105, 146. C. Fisković, Južnohrvatske (dalmatinske) odrine 16.–19. stoljeća, Hortikultura, br. 1–4. Zagreb 1994. U sažetku članka koji je napisalo uredništvo, pogrešno je tiskano da su se stupovi odrina uvozili s Malte! U čuvenom perivoju Gučetića u Trstenu klesali su dvadeset i šest kamenih stupova korčulanski klesari Bartul i Frano Karlić krajem 1494. godine za odrinu poput one koja već postojala u Đurđevićevom dubrovačkom vrtu. C. Fisković, Naši kipari i graditelji XV–XVI. stoljeća, Zagreb 1947, str. 79.

⁵ Marulić, Versi hrvacki. Split 1979, str. 62. Predgovor Marina Franičevića.

⁶ U Splitu se spominje i dobra lijepa vrst smokava: »1565 Magister Piero Filipovich caligaro terreno posto in Spinuta inarborati de belli figheri...

bresaka, napominjući da ih treba jesti da ne sagnjile prije nego se ponude na stol. Trajnije zriju dunje, a još više oskoruše,⁷ koje se beru prije zrenja i suše da bi postepeno zrile, skupljene u badnjicu. On spominje i pinije⁸ sa češaricama čije se sjemenke jedu, pa te borove Marulić nazivlje hrvatskim imenom »šešarci«, te rogače kojima se plodovi crne u zelenom lišću.

Sve te voćke i stabla rastu i danas u okolici Splita, a već se u ranom srednjem vijeku spominju borovi kraj Sustjepanske crkve in pinis.

Marulić u svom spjevu nabraja narodnim imenom orahe, lješnjake, kestenje, slatke kruške, šipke, višnje trpkog i slatkog soka, trešnje koje se jedu i beru zbog svoje slasti, naranče koje se sažimlju na pečeno meso ili ih se jede podijeljene na kriške. U svemu, dakle, razvija zapažanje, ali i potrebu da saznanja zapiše.

Moglo bi nam to donekle izgledati pjesnikovom zabavom ili usiljenim traženjem sadržaja za književnu vježbu, ali zacijelo taj trud nije samo za to.

Očito Marul ponesen humanističkim odnosom prema svijetu vjeruje u vrijednost znanja i potrebu njegova prenošenja, a dokazuje i vrijednost svega pojavnog, kako prirodno stvorenog, tako ljudskom rukom i umom oplemenjenoga. Budući da se osvrće izravno na sve tako u zavičajnoj sredini, opisi mu i stihovi imaju veću vrijednost, u njegovim riječima raskriva se promišljeni i učinkoviti odnos prema svemu korisnom i lijepom. Stoga ti stihovi nemaju isti smisao kao npr. razrada mitoloških pripovijetki ili nabranje imena i vrlina ličnosti iz kršćanske ili poganske prošlosti što ga je, kako znamo, također privlačilo.

Pjesnik spominje u posveti »Judite« svom kumu Dujmu Balistriliću i narodni običaj u kojem su splitska djeca o mladom ljetu u njegovo vrijeme darivala svojim starijima naranče koje bi okitila mirisnom mažuranom, rutom i ružmarinom.⁹

Tog zimskog voća bilo je, dakle, u Marulićevo doba u Splitu. Nakon toga nabranja voćaka u Joakimovu »žardinu«, ističe ukrasno miomirisno bilje, grmlje, busenje i travke bosiljak, murtilu, rutu uz koju je rasla i mažurana. Na jednoj strani je bio ružmarin, zasađen kao ograda, a niže posađene u gornjem redu ruže, a u nižem redu bijeli ljljani,¹⁰ kaloperi,¹¹ smilje, karanfili¹² i ljubice¹³ sjahu svojim

⁷ Marulić ne spominje dudove ni šljive.

⁸ Pinus pinea.

⁹ M. Marulić, *Versi harvacki*, Split 1979, str. 69.

¹⁰ Marulić ih zove žilji kao i dubrovački pjesnici Šiško Menčetić i Džore Držić, prema talijanskom giglio. Vjerojatno po mletačkom narječju, a u Mletke su Splitsani često u 15. stoljeću odlazili. U posljednjem broju ovog časopisa tiskarsku pogrešku na str. 124 bilješku 34 treba ispraviti Venetus u Venetiis, jer brat Tome Nigrisa nije Mlečić, ali je 1492. godine imao putovati u Mletke, Venetiis navigatorus.

¹¹ Artemisia Obratonum. Cvijet spominju i narodne pjesme. Tinu Ujeviću je pomogao da rimuje stih.

... vjetri deru

Bokove suza dragom kaloperu.

Spominje ga i Vetranić među ljubice i basil. A. Deanović »Perivoj Gučetić u arboretumu Trsteno i njegove reintegracije i prezentacije, Rad JAZU, 379. Razred za likovne umjetnosti VII., str. 206; P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga jezika II*, Zagreb 1972,

živim svijetlim bojama. Sve to cvijeće blještalo je raznobojnošću i nalikovaše šarenoj prostirci čiju ljepotu ne bi uspio nijedan vješt slikar naslikati. Svi koji dolazahu vidjeti taj vrt divljahu mu se govoreći da nalikuje nebeskom raju. U njemu su savijale svoja gnijezda i pjevale ptice, a vrutke, koje je Marulić i u splitskom polju viđao i slušao spomenuo je u tijeku sred tog zelenila.

Budući da pjesnik spominje u tom cvijećnjaku zasađene redove ruzmarina, ruža i ljiljana, očito je da oni bijahu poredani sustavno u uređenom vrtu koji nekoliko puta on stoga i nazivlje žardin po talijanskoj riječi giardino kao i u splitskim dokumentima.¹⁴ Ti imahu raspored i razdiobu povezanih dijelova, dakle, hortikulturno.

Spominjanjem sredozemnih, južnih stabala i cvijeća, koje većinom i nazivlje hrvatskim nazivom, pjesnik Marko Marul Pečenić u bitnom dijelu ovog opisa vrta i cvijećnjaka ispoljio je svoje slikarsko zapažanje, kao u mnogim svojim stihovima.¹⁵ Opisao je kratko ondašnju hortikulturu svoga zavičajnoga Splita 15–16. stoljeća. Dao je, pače značajni i naš prvi prilog poznavanju hortikulture tog vremena i tim kao i ostalim književnim ostvarenjem posvjedočio hrvatsko stvaralaštvo na jadranskoj obali u teškom vremenu turskih napadaja na Hrvatsku.

Cvito Fisković

MARULIĆ'S CONTRIBUTION
TO THE CROATIAN RENAISSANCE HORTICULTURE

Marulić's anthological description of Joakim's garden in his short epic poem *Suzana* (*Susanna*) was probably inspired by the vegetation growing in the fields of Split and on its hill-sides, particularly by the shady arbors of its gardens. The author of the present article finds some localities in Split amazingly similar to Marulić's description. Apart from testifying to the developed horticultural consciousness of the local owners of large estates, Marulić's description is a treasure-house of the Croatian popular names for various plants and fruits. It is interesting that a good part of them are still used in the local vernacular. The picturesqueness of the description further confirms Marulić's pictorial talent for observation and plastic representation.

str. 22. smatra da je to karanfil, ali Marulić uz kaloper posebno ubraja i karanfil (garufli). Pisni razlike, o.c. str. 57.

U tumaču riječi Marulićeve »Suzane« je pretvoren pogrešno u rogač, o.c. (3), str. 238.

¹² Marulić ga zove gariful od talijanske riječi garofano.

¹³ Marulić ih zove talijanskim imenom viola.

¹⁴ C. Fisković »Nekoliko splitskih toponima iz 16. stoljeća. Kulturna baština, br. 1–6, Split 1995.

¹⁵ C. Fisković, O slikarstvu Marka Marulića. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 26, Split 1986–1987, str. 394–424.